

Recenzie

BILASOVÁ Viera: Étos, dejiny a súčasnosť

Prešov : Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, 2012, 197 s.

Monografia je záverečným výstupom výskumnej úlohy¹, v ktorej autorka Viera Bilasová pozoruhodným spôsobom sformulovala základné teoretické a metodologické východiská etiky dejín Slovenska 19. a 20. storočia s konzekvenciami pre súčasnú etiku slovenskej politiky aj politológiu. Autorka ako profesorka etiky venuje dlhodobejšie svoju pozornosť problematike vzťahu etiky a politiky v dejinných aj aktuálnych slovenských kontextoch, o čom svedčia aj jej publikácie.² V posudzovanej monografii nastolila základné otázky filozofie a etiky dejín Slovenska, aký zmysel majú novoveké a moderné dejiny Slovenska v kontexte dejín Európy a čím Slovensko prispelo k rozvoju európskych hodnôt humanizmu, slobody, demokracie a spravodlivosti. Otázky nastoľuje a rieši s naliehavosťou, ktorú prináša súčasná postmoderná filozofia dejín a globálna kríza, ktoré relativizujú hodnoty európskeho demokratického étosu v dejinách i v súčasnosti. V piatej kapitole *Imperatív doby – doba imperatívov* autorka vstupuje na pôdu politológie. Osobitne posledná časť *Výzvy pre slovenský étos v 21. storočí* prináša mnohé podnety pre často pertraktovanú víziu slovenskej politiky v rámci Európskej únie.

Treba hneď na úvod povedať, že na rozdiel od väčšiny súčasných filozofov dejín a historikov, autorka nepodlieha epistemologickému a historickému pesimizmu, resp. relativizmu. Svoj optimizmus odvodzuje od étosu, ktorý vníma ako „všeľudský základ morálky, ako vieru v jej silu a platnosť v podmienkach ľudského spolunažívania“ (s. 84). V prvej kapitole *Étos a dejiny* vymedzuje svoj vzťah k etike dejín Slovenska a tento svoj prístup postavila na dvoch základných postulátoch. Prvým je zakotvenosť dejín Slovenska v európskych dejinách a druhým postulátom sú historické fakty, ktoré svedčia o participácii rozhodujúcich subjektov dejín Slovenska na obrane a rozvoji humanistických a demokratických hodnôt. Ide o historické obdobia národnodemokratickej revolúcie v roku 1848, rozvoja demokracie počas „prvej“ ČSR, SNP, reformy socializmu v roku 1968 a vyvrcholenie

¹ Grantová úloha VEGA 1/0327/11 Dejiny etického myslenia na Slovensku v 19. storočí do súčasnosti.

² *Výzvy pre etiku v súčasnosti* (Prešov 2008); *Étos a národné vedomie*. In: Filozofia, roč. 61, č.10 /2006; *Morálka ako politikum*. In: Parerga 2008/nr. 1, Warszawa; *Kríza verejnosti a jej dopad na etiku politiky*. In: Parerga 2008/nr. 3; *K etike verejnej politiky a jej explikáciám na Slovensku*. In: Ľ. Kráľová a kol.: Aktuálne otázky verejnej politiky; *K niektorým metodologickým východiskám vzťahu etiky a politiky*. In: V. Gluchman (ed.): Etika a politika (Prešov 2011) a pod.

demokratického étosu v roku 1989. Vektor rozvoja demokratického étosu na Slovensku je podľa autorky napriek zložitosti a protirečivosti dejín Slovenska zhodný s rozvojom demokratického étosu v Európe, o čom okrem iného svedčí relatívne rýchly proces integrácie Slovenska do štruktúr zjednocujúcej sa Európy.

Napriek tomu, že sa autorka vyhla úskaliam historického a etického idealizmu, niektoré teoretické a metodologické postuláty sú poplatné morálnemu evolucionizmu. Problematicky vyznieva najmä jej spochybňovanie úlohy revolúcií v dejinách (s. 148). a druhej strane zánik komunizmu v roku 1989 charakterizuje ako „morálnu revolúciu“ (s. 164).

Sila a slabosť étosu v slovenských dejinách a jeho nositeľov sa najvýraznejšie, podľa autorky, prejavovala vo chvíľach, keď sa Slovensko ocitlo na pomyselnnej križovatke dejín a keď sa rozhodovalo o jeho bytí či nebytí. Vďaka geopolitickému postaveniu Slovenska v strednej Európe o jeho osude a smerovaní často rozhodovali mocnosti v duchu známeho „o nás bez nás“ (konferencia vo Versailles, Mníchovská dohoda, Viedenská arbitráž, Jaltská konferencia). V zlomových obdobiach dejín, keď nad etikou politiky nadobúdala prevahu morálka prežitia (národov, štátov, cirkví a pod.), sa podľa autorky ocitá v ohrození samotný demokratický étos. Morálne kompromisy, ktoré urobili demokratické mocnosti v záujme prežitia (mieru), výrazne poznačili i étos v politike Slovenska v 19. i 20. storočí. Na druhej strane, bez solidarity a pomoci európskych a amerických demokratických síl by bolo ohrozenie demokratických hodnôt v krízových rokoch fašistickej a komunistickej totality ešte väčšie. V morálnych kompromisoch medzi dobrom a zlom, pravdou a lžou, láskou a nenávisťou, ktoré sprevádzali dejiny Slovenska 19. a 20. storočia, hľadá autorka príčiny mnohých problémov formovania novej etiky politiky i v súčasnosti (nacionalizmus, korupcia, klientelizmus, xenofóbia a pod.). Autorka kladie naliehavé otázky najmä v druhej kapitole *Cesta k identite a jej morálne dimenzie* a v tretej kapitole *Étos a národná identita*. Tieto otázky sa dotýkajú hraníc morálnych kompromisov v etike dejín a potreby ich objasňovania tak, aby sa nestali zdrojom historického oportunizmu, ktorý bráni v rozvoji demokratického étosu.

Pozoruhodne vyznieva pokus o formulovanie kritérií posudzovania logiky a zmyslu dejín Slovenska v 19. a 20. storočí. Z tohto hľadiska dostávajú jasnejšie etické kontúry a zmysel i dosiaľ traumatizujúce obdobia dejín Slovenska, akými sú obdobie tzv. slovenského štátu a reálneho socializmu, a to v štvrtej kapitole s názvom *Sila a slabosť étosu na Slovensku v 20. storočí*. Autorka odlišuje hodnoty a pseudohodnoty etiky politiky oboch období – národ, viera, sociálna spravodlivosť, rovnosť, sloboda, blahobyť, a hľadá odpovede na otázky týkajúce sa zodpovednosti za zlo v našich dejinách: „Morálne zlo a zodpovednosť za jeho podoby,“ píše autorka, „nezanikne

s odchodom generácií, ktoré ho spôsobili alebo prežili, ale zostane v podobe nezodpovedanej otázky, či boli svetové vojny a totalitné režimy v Európe 20. storočia príčinou morálneho zla, alebo je toto zlo príčinou zlyhania európskeho demokratického étosu a jeho nositeľov“ (s. 117). Morálne zlo minulosti je podľa Bilasovej súčasťou našej histórie a je preto povinnosťou historikov, filozofov, etikov, politológov i teológov toto zlo reflektovať a urobiť všetko, čo je v ich silách, aby nedošlo k jeho recidívam. V nereflektovaní zla a jeho tolerovaní hľadá autorka zdroje metafyziky historického zla. V týchto intenciách charakterizuje rok 1989 ako morálnu revolúciu, v ktorej nadobúdajú na Slovensku (v rámci Československa) dominantné postavenie subjekty demokratického étosu, prejavujúce svoju autenticitu. V porevolučnom vývoji však autorka objavuje prejavy morálnych kompromisov v etike slovenskej politiky, ktoré vníma ako príčiny toho, že ideály nežnej revolúcie sa nenaplnili, ale naopak umožnili, aby sa iniciatívy v transformácii slovenskej ekonomiky a politiky po roku 1989 zmocnili kryptokomunisti a nacionalisti, ktorí si morálnu transformáciu Slovenska neželali, „pretože by mohla ohroziť pozície, ktoré si vybojovali v čase privatizácie“ (s. 173).

Polovičatosťou morálnych revolúcií, ktorými sa postsocialistické štáty strednej a východnej Európy zbavili totality, vrátane Slovenska, prišiel európsky demokratický étos podľa autorky o významný zdroj svojho ukotvenia. Miesto pozitív vo vývoji priniesol skôr problémy v podobe obáv z ohrozenia západnej demokracie, životnej úrovne a bezpečnosti.

Záverom možno konštatovať, že recenzovaná monografia je prínosom nielen pre odbornú verejnosť, ale svojou prístupnosťou, pútavosťou, ale najmä aktuálnosťou zaujme aj širšiu čitateľskú verejnosť.

Monografia je dostupná okrem printovej podoby aj v elektronickej verzii na adrese: <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ifae/studenti/katedra-etiky-etickej-vychovy>

Helena Džupková
Katedra spoločenských vied
Technická univerzita v Košiciach